

O ABORDARE ECONOMICĂ A DEMOCRAȚIEI

CRISTIAN-ION POPA

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, un număr însemnat de economisti occidentali proeminenți precum Joseph A. Schumpeter¹, Kenneth J. Arrow², Anthony Downs³, James M. Buchanan⁴, Gordon Tullock⁵, Mancur Olson⁶, Albert O. Hirschman⁷ și alții au inițiat o serie de studii sistematice asupra domeniului politic, conturând un adevărat *pattern* de cercetare care a stimulat în mod considerabil progresul științei politice contemporane. Cea mai bună ilustrare instituțională a acestui nou *trend* o reprezintă fără îndoială *Public Choice Society* (initial, *Committee on Nonmarket Decisions*), o organizație înființată de acești savanți în S.U.A. la sfârșitul anilor '60 pentru a încuraja utilizarea metodelor economiei în studiul instituțiilor sociale și politice.

Aplicabilitatea generală a teoriei economice este însă greu acceptată, date fiind circumstanțele istorice particulare în care această teorie a apărut. Marii economisti de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea au fost stimulați în inovațiile lor intelectuale de rezolvarea unor probleme practice imediate, fiind susținători ai intereselor mercantile și industriale ale claselor de mijloc. Considerați utilitaristi, democrați, internaționaliști etc., ei au fost susținători pasionați ai *laissez faire*-ului. În secolul al XIX-lea, cuvântul „economist” semnifica în Marea Britanie avocat al *laissez faire*-ului în general și al *free trade*-ului în particular. Credința că teoria economică este aplicabilă exclusiv bunurilor care sunt schimbate pe piață economiei capitaliste a supraviețuit până astăzi. Dar teoria economică este atât de generală încât se poate aplica și unor „bunuri” care nu sunt propriu-zis schimbate pe piață, așerțunile sale fiind de asemenea valabile în societățile tradiționale și necapitaliste. Un exemplu elementar poate ilustra relevanța generală a teoriei economice. Dacă un economist studiază piața locuințelor, bunăoară, el ia în calcul faptul că unele „locații” se bucură de mai mult prestigiu decât altele, au atracții estetice diferite, se află în zone ocupate de grupuri sociale sau chiar de rase diferite etc. Toate aceste caracteristici afectează prețul caselor cel puțin la fel de mult precum atracțiile lor materiale.

Într-adevăr, teoria economică este relevantă ori de câte ori oamenii au dorințe sau obiective determinante, dar în același timp nu au suficiente resurse pentru a le realiza; iar printre aceste obiective se află inclusiv *status-ul social și puterea politică*. „Rezultă clar de aici că teoria economică este, într-un sens fundamental

tal, mai curând o teorie a comportamentului rational decât o teorie a bunurilor materiale“.⁸

Una dintre presupunerile fundamentale ale teoriei economice este aceea că deciziile sunt luate de indivizi raționali. Aceasta este desigur o simplificare, euristică însă, căci face posibilă explicația și predicția comportamentelor. Cunosând scopurile unui decident, economistul teoretician poate prezice ce acțiuni va întreprinde acesta pentru a le realiza. El stabilește întâi care este calea cea mai rezonabilă pentru a atinge scopurile vizate; și presupune apoi că această cale va fi urmată, fiindcă decidentul este rațional. Analiza economică constă astfel în doi pași: stabilirea scopurilor pe care le urmărește un decident; și descrierea mijloacelor celor mai rezonabile, adică a celor care reclamă „cel mai mic *input* de resurse rare“ (*the least input of scarce resources*).⁹

Potrivit teoriei economice, individul este rațional întrucât este eficient, adică utilizează cel mai mic posibil *input* de resurse rare pentru *output*-ul obținut. Relevanța acestui tip de raționalitate poate fi ilustrată cu un exemplu-limită dintr-un domeniu cu totul diferit. Bunăoară, dacă un pustnic și-a propus ca scop al său uniunea mistică cu Dumnezeu, el își va elibera în mod deliberat spiritul de urmărirea oricăror alte scopuri posibile. Economic vorbind, această „purgare“ este rațională, deși ea poate fi considerată altminteri în alte viziuni asupra raționalității.

Raționalitatea economică poate fi însă definită într-un mod mai general. Un individ este rațional întrucât își conștientizează alternativele; poate lua decizii când are la dispoziție o gamă de alternative; își consideră alternativele în ordinea preferințelor sale; alege întotdeauna din gama de alternative posibile pe cea mai bine situată în ordinea preferințelor sale; adoptă aceleași decizii când este confruntat cu aceeași gamă de alternative.¹⁰ Potrivit modelului teoretic elaborat de Anthony Downs, definit ca „un studiu al raționalității politice din punct de vedere economic“,¹¹ toți decidenții raționali — antreprenorii privați, dar și grupurile de interes, partidele politice și chiar guvernele — înfățișează aceste atracții esențiale.

Procesul politic în societățile democratice ilustrează această definiție a raționalității: *homo politicus* este corespondentul lui *homo oeconomicus* din teoria economică tradițională. Presupoziția fundamentală a modelului este „axiomă interesului“ (*the self-interest axiom*). „Noi presupunem că orice individ, fiind rațional, este de asemenea egoist“.¹² Potrivit modelului, orice agent social se comportă potrivit acestei viziuni asupra naturii umane. Prin comportament rațional se înțelege comportamentul îndreptat către scopuri egoiste. Desigur, în realitate, oamenii nu sunt întotdeauna egoiști, nici măcar în politică. În sensul prezent, ei întreprind uneori acțiuni iraționale din punct de vedere individual pentru că ei cred că acestea sunt socialmente raționale. De exemplu, în lumea reală, politicienii acționează uneori aşa cum cred ei că este bine pentru societate, chiar dacă știu că acțiunile lor vor conduce la pierderea voturilor alegătorilor. „În nici un domeniu, nici o descriere a comportamentului uman nu este completă fără menționarea unui astfel de altruism; posesorii lui sunt printre eroii pe care oamenii îi admiră pe bună dreptate“.¹³

Totuși, teoriile generale ale acțiunii sociale se bazează pe axioma interesului. Teoria economică, de exemplu, se bazează în întregime pe această premisă. Pentru a argumenta în acest sens, Downs recurge la două referințe clasice, Adam Smith și Joseph A. Schumpeter. „Omul are aproape întotdeauna nevoie de ajutorul semenilor săi“, spunea autorul *Avuției națiunilor*, „dar în zadar aşteaptă acest ajutor numai de la bunăvoița lor. Va reuși, mai degrabă, dacă va putea să le intereseze egoismul în favoarea sa, arătându-le că este în avantajul lor să facă pentru el ceea ce le cere. (...) Nu de la bunăvoița măcelarului, berarului sau brutarului aşteptăm noi să ne fie servită masa, ci de la grija cu care aceștia își privesc interesele lor. Ne adresăm nu omeniei, ci egoismului lor, și niciodată nu le vorbim de nevoile noastre, ci de avantajele lor proprii“.¹⁴

Acest raționament este valabil în egală măsură în politică. Axioma interesului explică motivațiile-oamenilor politici, care urmăresc să obțină *venituri, prestigiu și putere*. Din acest raționament elementar decurge și ipoteza fundamentală a modelului lui Downs: „*Partidele formulează politici pentru a câștiga alegerile, nu câștigă alegerile pentru a formula politici*“.¹⁵

La rândul său, Schumpeter observa că teoriile care pornesc exclusiv de la scopurile sau comandamentele sociale nu pot fi acceptate ca descrieri adecvate ale activităților individuale efective. Potrivit acestor concepții, „rațiunea pentru care există activitatea economică este desigur aceea că oamenii au nevoie să mânânce, să se îmbrace etc. A furniza mijloacele pentru a satisface aceste nevoi este scopul sau sensul social al producției. Cu toate acestea, suntem toți de acord că această propoziție este cel mai nerealist punct de pornire pentru o teorie a activității economice în societatea capitalistă și că am face mult mai bine dacă am porni de la aserțiunile care vorbesc despre profit“.¹⁶ Aplicând același raționament la domeniul politic, el adăuga: „În mod similar, sensul sau funcția socială a activității parlamentare este fără îndoială aceea de a face legi și, în parte, de a adopta anumite măsuri administrative. Dar pentru a înțelege cum politicile democratice servesc acest scop social trebuie să pornim de la lupta competitivă pentru putere și posturi și să realizăm că funcția socială este îndeplinită, pentru a spune astfel, *incidental (s.a.)* — în același sens în care producția este incidentală în obținerea profiturilor“.¹⁷ De altfel, după cum recunoaște în mod explicit Downs, analiza democrației a lui Schumpeter formează sursa sa de inspirație și fundamentalul întregii sale terorii. „Această înțelegere strălucită“ (*brilliant insight*), admite el, „rezumă întreaga noastră abordare asupra funcționării guvernului“.¹⁸

Acest model se situează într-o zonă intermediară între modelele normative și modelele descriptive de analiză a politicii. Nu este normativ, căci nu conține nici un postulat etic și nu poate fi utilizat pentru a prescrie cum trebuie să se compore oamenii politici; dar nu este nici descriptiv, fiindcă ignoră toate acțiunile nonraționale, atât de prezente totuși în lumea reală a politicii.

Modelele etice sau normative ale politicii au o structură logică destul de simplă. Creatorii lor postulează anumite scopuri sociale ca fiind „bune“; indică apoi conduitele potrivite pentru a îndeplini aceste scopuri; și conchid că aceste conduite „trebuie“ să fie adoptate de membrii partidelor politice democratice.

Prin contrast, modelul pozitiv al lui Downs, deși nu este descriptiv, este relevant pentru știința descriptivă a politiciei întrucât propune o singură ipoteză pentru a explica comportamentele oamenilor politici. În plus, această ipoteză are corolarii testabile, astfel încât ea poate fi supusă la probă empirică. În fine, dacă ipoteza trece această probă, ea poate conduce la concluzii nonevidente și nontriviale despre acțiunile oamenilor și ale partidelor politice, sporind astfel cunoașterea noastră despre realitate.

Ca atare, modelul nu descrie realitatea *stricto sensu*. „Ca toate construcțele teoretice din științele sociale, el consideră cruciale anumite variabile și le ignoră pe altele, care au și ele o anumită influență. În particular, modelul ignoră toate formele de iraționalitate și de comportament subconștient, deși acestea joacă un rol vital în lumea reală a politiciei“.¹⁹

Așadar, „ipoteza maximizării voturilor“ (*the vote-maximizing hypothesis*) este propusă ca o explicație a comportamentului politic, presupunând că guvernul este un grup de indivizi preocupați să-și maximizeze suportul politic și care abordează acțiunile și deciziile guvernamentale în acest scop. Pentru aceasta, însă, trebuie să existe o relație necesară între acțiunile lor și modul în care voteză alegătorii. Modelul formulează în acest sens o a doua axiomă fundamentală, și anume aceea că cetățenii se comportă rațional în politică. Această axiomă presupune că alegătorul acordă votul său partidului despre care crede că îi va aduce mai multe beneficii decât oricare alt partid aflat în competiția politică. Cât privește ideologiile, descrieri sumare ale „societății bune“ (*good society*), ele sunt răspunsurile tipice ale partidelor politice la multitudinea situațiilor de incertitudine prezente în realitate. Incertitudinea, definită drept lipsa cunoașterii sigure despre cursul trecut, prezent sau viitor al evenimentelor, reduce totodată abilitatea alegătorilor de a relaționa fiecare act și decizie guvernamentală cu vizionarea lor despre „societatea bună“. De aceea, cunoașterea acestor viziuni ideologice generale permite cetățenilor să ia deciziile de vot fără să cunoască conținutul specific al programelor partidelor politice. Altfel spus, și alegătorii utilizează în mod rațional ideologiile, reducându-și astfel „costurile informaționale“.

Pe baza axiomelor formulate, Anthony Downs a propus o serie de aserții factuale semnificative privind desfășurarea procesului politic, precum următoarele: o democrație cu două partide furnizează un guvern stabil numai dacă există un larg consens ideologic printre cetățenii săi; într-un sistem bipartit, partidele își schimbă în mod deliberat platformele, astfel încât ele se asemănă unul cu altul; în timp ce, într-un sistem multipartit, ele se străduiesc să rămână distincte ideologic; dacă distribuția ideologiilor într-o societate rămâne constantă, sistemul său politic va tinde către o situație de echilibru în care numărul partidelor și al pozițiilor lor ideologice sunt stabile în timp; noi partide pot fi lansate cu succes imediat după ce au avut loc schimbări semnificative în distribuția viziunilor ideologice ale alegătorilor; într-un sistem bipartit, este rațional ca fiecare partid să-și formuleze platformele ideologice într-un mod vag și ambiguu etc.²⁰

În scopul de a face intuitive concluziile analizei sale, Downs a recurs la cunoscutul model al lui Harold Hotelling,²¹ reconstruit de Arthur Smithies.²²

Acesta se bazează pe o analogie spațială conform căreia două băcănnii caută „locațiile optime“ într-o comunitate care se întinde de-a lungul unui singur drum, afirmând că acest model poate fi aplicat și la politică. Downs va reconstrui însă în mod substanțial contribuția lui Hotelling, realizând ceea ce este cunoscut astăzi în științele politice drept „Modelul Hotelling-Downs“. În această versiune, „piața politică“ poate fi reprezentată ca o scală lineară de la 0 la 100 așezată de la stânga la dreapta, presupunând că preferințele politice pot fi ordonate de-a lungul acestei scale și, de asemenea, că preferințele fiecărui alegător au un „vârf“ și coboară în mod uniform pe ambele părți ale vârfului (în afara cazului în care vârful se află la una dintre extremitățile scalei). Astfel, dacă un alegător preferă, de exemplu, poziția 35, se poate deduce că el preferă de asemenea 30 în loc de 25 și 40 în loc de 45 etc.²³

Pentru a face plauzibile aceste presupuneri, Downs a redus toate chestiunile politice la una singură, considerată crucială, o adevărată *hot issue*: *cât de mare trebuie să fie intervenția statului în economie?* Astfel, dacă extremitatea stângă a scalei (0) reprezintă controlul guvernamental total asupra economiei, iar extremitatea dreaptă (100) semnifică piața complet liberă (excluzând acele atribuții guvernamentale minimale pe care le aprobă chiar și cel mai hayekian economist), pozițiile ideologice ale partidelor politice și ale alegătorilor pot fi situate într-un mod recunoscut ca general-valabil. În particular, modelul lui Downs confirmă concluzia lui Hotelling că într-un sistem bipartit partidele politice converg ideologic spre centru, dar și *addendum*-ul lui Smithies potrivit căruia echipa de a pierde voturile extremiste le împiedică să devină identice. După cum, într-un sistem multipartit, această tendință de imitație nu este vizibilă, partidele politice străduindu-se, dimpotrivă, să accentueze diferențele dintre ele, militând pentru „puritatea“ doctrinelor lor.

Toate aceste aserțiiuri factuale susțin teza principală apărată de Downs, care va face o carieră lungă în științele politice contemporane, și anume aceea că în societățile democratice partidele politice sunt întru totul asemănătoare antreprenorilor din economia privată.

O altă ilustrare a versiunii economiștilor asupra domeniului politic este lucrarea lui James M. Buchanan și Gordon Tullock, *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*. „Aceasă carte tratează organizarea politică a unei societăți de oameni liberi“, declară autorii. „Metodologia, aparatul conceptual și tehnica analitică sunt derive, în principal, din știință care are ca obiect organizarea economică a unei astfel de societăți... Lucrarea se situează, în mod precis, de-a lungul acelei granițe mitice și mistică dintre aceste două generoase descendențe ale economiei politice“.²⁴

Asumând în mod explicit „individualismul metodologic“²⁵ și „neutralitatea axiologică“ (*Wertfreiheit*)²⁶, autorii analizează „calculul individului rațional“, atunci când acesta se confruntă cu probleme politice majore, precum cele legate de ordinea constituțională, examinând pe larg problema regulilor de luare a deciziilor. Conform postulatelor metodologice asumate, indivizii sunt considerați ca

unicii decidenți atât în acțiunile lor individuale, private, cât și în acțiunile lor colective, publice.

Dacă economistii au explorat îndelung procesul de luare a deciziei individuale în domeniul pieței, specialiștii în știința politică au neglijat în general acest proces în cadrul obiectului lor propriu de studiu, acțiunea indivizilor în sfera publică. Repudiind, mulți dintre ei, teoria contractualistă a statului, au omis acele elemente ale acestei teorii care oferă tocmai „puntea“ dintre logica acțiunii individuale și logica acțiunii colective.

Propunându-și să construiască o teorie a „opțiunii publice“ (*public choice*) sau, altfel spus, a acțiunii colective, autorii propun câteva ipoteze cu privire la motivația comportamentului individual în cadrul acțiunii colective. Această teorie este *economică* întrucât presupune că indivizi, diferenți, au scopuri diferite în ceea ce privește rezultatele acțiunii colective; interesele lor sunt diferite, iar cauza nu este ignoranța lor cu privire la interesul public. În definitiv, orice teorie a acțiunii colective trebuie să explică coexistența intereselor individuale. Teoria economică oferă această explicație, referindu-se la mecanismele negocierii și ale schimbului. Or, dacă interesele indivizilor ar fi identice, teoria economică ar fi superfluo. Dacă toți oamenii ar avea interese și însușiri, naturale sau dobândite, identice, activitatea economică organizată ar fi de neconceput, necum de explicitat. „Fiecare om ar fi un Crusoe. Prin urmare, teoria economică ne explică de ce oamenii *cooperează* prin intermediul schimbului: ei procedează astfel deoarece sunt *diferiți*“²⁷ (s.n.).

Prin contrast, teoria politică tradițională a luat prea puțin în considerare în generalizările sale faptul fundamental al diferențierii indivizilor, presupunând, adesea în mod implicit, că procesul politic este un mijloc pe care oamenii îl folosesc pentru a ajunge la „adevărul politic“ și că, de îndată ce acesta este descovert, va obține sprijinul tuturor. „Ideile democrației raționaliste s-au bazat pe ipoteza că toate conflictele individuale de interes vor dispărea și că trebuie să dispară imediat ce electoratul devine perfect informat“.²⁸ Autorii pun la îndoială validitatea universală a acestei perspective asupra procesului politic. Mai mult, ei încearcă să traseze o linie de demarcație între acțiunea privată și acțiunea colectivă. Acțiunea privată, în forma sa cea mai simplă, ridică puține dificultăți teoretice, căci în cazul ei decidentul este presupus a fi individul. În cazul acțiunii colective, însă, decizia trebuie luată de o majoritate simplă? Sau prin consens?

Obținerea consensului cu privire la o decizie colectivă este un proces consumator de resurse rare (*scarce resources*), și recunoașterea acestui fapt face nevoie o teorie economică a procesului politic. Astfel, se presupune că individul poate socoti avantajos să cadă de acord asupra anumitor reguli, chiar dacă știe că uneori acestea sunt în dezavantajul său, atunci când anticipatează că câștigurile sale vor fi mai mari decât costurile. În acest sens, autorii examinează activitatea indivizilor participanți la luarea în grup a deciziilor politice în termenii unor modele analitice simplificate în scopul de a sugera unele implicații ale teoriei lor care pot fi supuse testării empirice.

Pe de altă parte, o teorie a acțiunii colective trebuie să pornească de la o anumită ipoteză cu privire la natura „unității colective”, în general, altfel spus, să formuleze un răspuns la întrebarea ce este sau cum trebuie să fie conceput Statul. Pentru susținătorii concepției organice, această problemă este destul de simplă. El postulează existența unei „voiște generale” și a unui „interes public” separate și independente de interesele proprii ale participanților individuali la acțiunea socială. Colectivitatea este concepută asemenea unui individ, iar teoreticianul trebuie să definească „scara de valori” care motivează acțiunile acestei entități *überindividuell*, Statul. Deși a apărut în mediul cultural european, mai ales german, această concepție nu aparține totuși „curentului principal” al tradiției filosofice occidentale, în cadrul căruia individul este entitatea ontologică fundamentală. De aceea, o teorie a opțiunii colective relevantă pentru democrația occidentală contemporană trebuie să respingă această concepție. Este respinsă, de asemenea, concepția marxistă, care privește statul ca pe un mijloc de exploatare economică a celor săraci de către cei bogăți. „*Dialectica marxistă*”, observă autorii, „cu accentul ei pe poziția economică drept sursă fundamentală a conflictului de clasă, a făcut ca foarte bunul cuvânt «economic» să fie folosit într-o manieră complet înșelătoare”²⁹

Modelul de societate descris aici este „populat” cu indivizi separați care au obiective separate, atât în acțiunile lor private, cât și în acțiunile lor publice și care aleg în mod voluntar realizarea colectivă, nu individuală, a intereselor lor, consumând astfel să participe la elaborarea unui set rațional de reguli de decizie colectivă, care începe *de novo*. Înutil de adăugat că această „societate” nu există nicăieri în realitate, fiind un construct a cărui structură simplă și clară este susceptibilă de a fi analizată din punct de vedere teoretic.

Teoria economică presupune că individul care face schimb pe piață este ghidat de interesul economic. Prin angajarea acestei ipoteze cu privire la motivația umană, economia își sustine pretenția de a fi singura știință socială pozitivă. Redusă la expresia sa esențială, ipoteza economică susține că individul, atunci când are mai multe opțiuni privind schimbul, va opta mai curând pentru „mai mult” decât pentru „mai puțin”. Care poate fi însă ipoteza comportamentală potrivită pentru o teorie a opțiunii colective?

Relația economică, ca și relația politică, reprezintă acte de cooperare între doi sau mai mulți indivizi. *Piața și Statul* sunt instituțiile care fac posibilă cooperarea socială. Pe piață, oamenii cooperează făcând schimb de bunuri și servicii în avantajul lor mutual. Tot astfel, în domeniul politic oamenii socotesc că este în avantajul lor reciproc să coopereze pentru a realiza anumite obiective comune; ei schimbă între ei anumite bunuri private pentru a obține împreună bunuri publice. În mod exemplar, *Crusoe și Vineri* socotesc că este reciproc avantajos să se specializeze și să facă schimb cu produsele lor: pește contra nuci de cocos; și, de asemenea, să inițieze „schimburi” (tritative) politice și să aloce resursele necesare pentru a produce bunul comun: o locuință pentru amândoi. De aceea, ipoteza cea mai rezonabilă cu privire la comportamentul uman este că *aceleași* valori fundamentale constituie motivația individului în cele două domenii — eco-

nomic și politic; *același* individ participă la ambele procese. Așadar, nici în domeniul politic el nu urmărește „interesul public“, cum presupune în mod tradițional știința politică, ci își „maximizează utilitatea“ proprie; el rămâne un „maximizator interesat“ (*self-interested maximiser*). Pe baza acestei ipoteze este construită teoria economică a piețelor și, în general, organizarea concurențială a activităților umane. Desigur, aceasta este o perspectivă sceptică sau chiar pesimistă asupra naturii umane, care admite totuși că, în calitatea sa de membru al societății, individul, răspunzând comandamentelor sociale, trebuie să facă un efort pentru a-și îngărdă aceste „pasiuni“ ale sale, cum preconizau vechii filosofi utilitaristi. „*Acest efort, ca de altfel toate eforturile, este limitat: adică este economic. În consecință, el trebuie economisit...*“³⁰ (s.n.). De aceea, teoria politică trebuie să țină și ea seama de necesitatea minimizării consumului acestor resurse limitate angajate în constrângerea intereselor private în scopul prezervării ordinii constituționale.

De ce concepția asupra omului a fost atât de diferită în cele două discipline, totuși strâns legate, ale teoriei economice și politice? În fond, teoria economică presupune că indivizi sunt în general „maximizatori interesați“, dar nu susține că ei se comportă în acest fel întotdeauna și în toate împrejurările vieții lor. Sublinierea aspectelor noneconomice ale comportamentelor individuale se explică însă, măcar parțial, prin anumite circumstanțe istorice particulare. Teoriile moderne ale democratiei și ale economiei de piață sunt produse ale Iluminismului raționalist. Statul democratic era conceput ca un set minimal de constrângeri aplicabile într-o societate concurențială alcătuită din indivizi ale căror interese determinau ordinea economică. Altfel spus, sfera publică era concepută în termenii unor *reguli generale* aplicabile tuturor indivizilor și grupurilor care alcătuiesc ordinea socială. În condițiile acestui stat minimal, devotat elaborării unei legislații aplicabile tuturor, dezvoltarea unei perspective economice asupra activităților sale nu părea necesară. Pe măsură însă ce, în cursul secolului al XX-lea mai cu seamă, tot mai multe domenii ale activității umane, lăsate anterior la dispoziția spontaneității acțiunilor private, au fost atribuite inițiativelor organizate ale statelor, lacunele acestei teorii au devenit evidente. În condițiile în care guvernele folosesc în mod direct o parte tot mai însemnată din Produsul intern brut, grupurile de presiune și de interes obțin profituri din activitatea politică, iar o parte substanțială a legislației are efecte cuantificabile diferențiate asupra unor grupuri diferențiate de cetăteni, teoria economică devine utilă în identificarea unor mijloace prin care aceste interese contradictorii pot fi conciliate.

Regulile constituționale clasice concepute în vederea elaborării legislației generale nu mai constituie un cadru adecvat pentru adoptarea legislației actuale, care are o influență discriminatorie sau, în orice caz, diferențiată asupra diferitelor grupuri de cetăteni. De aceea, o teorie individualistă a opțiunii colective implică ~~în mod~~ necesar ca regulile de bază ale luării deciziilor să fie reexamineate înținând cont de noile realități politice și, în particular, de noul rol asumat de guvernă în mod tradițional, știința politică a tratat grupurile de presiune și de interese, taxele diferențiate, trocul politic etc. drept „aberații“ sau „devieri“ de la

procesul politic normal. „Acstea instituții caracteristice ale democrațiilor moderne solicită o explicație teoretică, o explicație pe care teoria politică relevantă nu este capabilă să o ofere“.³¹

Este posibilă, însă, o explicație economică a instituțiilor politice democratice? Poate fi explicată adoptarea unei constituții politice pe baza ipotezelor individualiste cu privire la motivația umană? „Când o societate, compusă din indivizi raționali care maximizează utilitatea și sunt liberi, va opta pentru a întreprinde mai degrabă o acțiune colectivă decât una privată?“³² Indivizii pot considera avantajos să participe la acțiunea colectivă atunci când ei se așteaptă să-și sporească utilitatea în acest mod. Utilitatea individuală poate fi sporită prin acțiunea colectivă fie prin diminuarea unor *costuri externe* pe care acțiunile private ale celorlalți le impun individului, fie prin furnizarea unor *câștiguri externe*, în sensul în care apărarea colectivă împotriva incendiilor, bunăoară, este economic avantajoasă. Adoptând metoda „costului“, acțiunea colectivă poate fi considerată un mijloc de reducere a costurilor externe care sunt impuse individului de acțiunea individuală sau privată. Există însă și costuri pe care individul le suportă ca urmare a participării sale la activitatea colectivă. Acestea pot fi numite *costuri de luare a deciziei*; iar suma lor, *costurile interdependenței sociale*. „Individualul rațional va încerca să reducă aceste costuri individuale la cel mai mic nivel posibil, atunci când se confruntă cu problema efectuării modificărilor instituționale și constituționale“.³³

Această concluzie poate fi ușor tradusă în termenii tradiționali ai justificării rolului statului. „Colectivizarea“ unei activități poate fi sprijinită de individ maximizator de utilitate atunci când costurile interacțiunii sociale sunt mai mici decât acelea presupuse de organizarea privată a activității în cauză.

Teoreticienii clasici ai procesului politic au acordat de regulă puțină atenție acestor aspecte, presupunând, adesea în mod implicit, că participanții la acțiunea colectivă promovează (sau „trebuie“ să promoveze) „interesul public“ sau „bunăstarea generală“, noțiuni prea puțin definite. „Realitatea empirică“, afirmă însă în mod programatic Buchanan și Tullock, „trebuie să-și aibă ultimul său cuvânt de spus asupra modelelor analitice, chiar dacă această realitate are implicații în ceea ce privește comportamentul uman pe care cercetătorii cu idealuri etice puternice le găsesc greu de acceptat“.³⁴

Desigur, societățile reale sunt mult mai complexe decât sugerează modelul analitic prezentat aici, și primul lucru care trebuie spus în legătură cu astfel de modele este acela că puterea lor explicativă este limitată. Aceasta a pornit de la supozиțiile potrivit cărora indivizii sunt singurele unități semnificative ale luării deciziilor, că acești indivizi sunt motivați de maximizarea utilității proprii, că ei sunt bine informați și raționali în acțiunile lor. Aceste supozиții „extreme“ par să limiteze în mod sever valoarea descriptivă, explicativă și predictivă a modelului. Dar aceasta este calea pe care au mers și fizicienii, de exemplu, realizând astfel progrese uriașe în studiul fenomenelor naturale. Natura reală este de asemenea foarte complexă, iar supozиțiile lor par tot atât de îndepărtate de desfășurarea reală a faptelor. Dar, în ciuda „nerealismului“ modelelor lor, ei au reușit să rea-

lizeze progrese spectaculoase în descoperirea legilor care guvernează lumea naturală și, pe baza lor, să ofere explicații și predicții deosebit de precise cu privire la cursul real al evenimentelor.

Prin urmare, singurul mod de testare a unei teorii constă în compararea explicațiilor și predicțiilor pe care aceasta le oferă cu observarea lumii reale. În general, consideră autorii, funcționarea procesului democratic în societățile contemporane confirmă faptul că acest model teoretic are o reală valoare explicativă, iar singurul fel de a argumenta în mod convingător în favoarea lui este acela care arată că ipotezele sale fundamentale sunt „refutabile“, adică pot fi dezmințite de fapte.

În mod evident, ipoteza fundamentală potrivit căreia indivizii maximizează utilitatea proprie nu poate fi testată în mod empiric. De aceea, pentru a testa relevanța empirică a teoriei, trebuie avute în vedere implicațiile acestei supozitii comportamentale asupra proceselor politice și asupra funcționării instituțiilor sociale, în general. De exemplu, dacă s-ar putea observa indivizi și grupuri sociale care ar dori în mod frecvent să renunțe în mod unilateral la legislația care le acordă anumite avantaje, ipotezele teoriei ar fi respinse. Dacă s-ar observa grupul de presiune al industriei petroliere americane cerând Congresului eliminarea facilităților de care dispune, producătorii de ceasuri cerând Președintelui să reducă nivelul tarifelor la ceasurile elvețiene și japoneze, iar fermierii californieni opunându-se în mod activ proiectelor federale de irigații, acestea ar fi într-adevăr argumente clare pentru a căuta o altă concepție asupra procesului politic.

Ipotezele acestei teorii sunt însă confirmate de un număr covârșitor de fapte și fenomene caracteristice societăților democratice contemporane, astfel încât ele pot oferi o fundamentare teoretică pentru ceea ce autorii numesc „democrația individualistă“, precum și argumente puternice împotriva susținătorilor tradiționali ai „democrației idealiste“, care, cel puțin de dragul simetriei conceptuale, ar putea fi numită și „democrație colectivistă“.

Într-o sistematizare elaborată de William C. Mitchell³⁵, această abordare economică a politicii este numită „noua economie politică“ (*the New Political Economy*). Cum s-a văzut, aceasta se bazează pe o concepție asupra politicii ca fiind în mod esențial un fenomen de *schimb* asemănător schimbului economic. În acest cadru conceptual economiștii subliniază *alegerea ratională* (*rational choice*) a indivizilor și a organizațiilor angajate în diferite tipuri de schimb între ele, dar și cu partidele politice și cu guvernele în urmărirea intereselor lor. Aceste alegeri sunt făcute în condiții variabile de *incertitudine* privind *obiectivele* specifice ale *celorlalți*, *strategiile* lor, precum și *regulile jocului*. Individul, unitatea analitică de bază, angajează conduite cooperative, dar și competitive. El își caută aliați pentru a-și spori puterea de negociere, dar intră și în conflict cu aliații și oponenții săi asupra termenilor negocierii. Dacă guvernele cer sprijin, supunere și resurse, cetățeanul individual dorește să-și sporească partea sa din beneficii și/sau să-și reducă costurile etc.³⁶

Diferența dintre economia tradițională (ET) și „noua economie politică“ (NEP) este imediat sesizabilă în natura chestiunilor discutate în cele două abordări: 1. Care este nivelul general al activității economice ori care este volumul total al bunurilor și serviciilor, precum și al forței de muncă? (ET); 1' Care este mărimea bugetului public ori volumul bunurilor și serviciilor publice? (NEP); 2. Cum sunt utilizate resursele? (ET); 2' Compoziția bugetului public ori ce bunuri sunt produse și în ce cantități? (NEP); 3. Problema organizării economice: cum sunt produse bunurile? (ET); 3' Cum este organizată diviziunea politică a muncii? (NEP); 4. Problema distribuirii veniturilor: cum este distribuit produsul final? (ET); 4' Cum sunt distribuite bunurile și serviciile și cum sunt redistribuite veniturile? (NEP).³⁷

Așa cum sistemele economice oferă „răspunsuri“ la întrebările de mai sus, tot astfel sistemele politice iau decizii ținând seama de necesitatea universală a utilizării resurselor rare pentru obiective aflate în competiție. Modul în care diferitele regimuri politice parvin la aceste decizii prin instituții specifice (*non-market*) constituie preocuparea centrală a noii economii politice.

Așadar, poziția noului economist politic poate fi înțeleasă prin contrast cu aceea a economistului conventional. Cel din urmă se limitează la analiza consecințelor economice ale politicilor publice, considerându-le pe acestea ca date. Economistul politic, însă, deși folosește și el instrumentele analizei economice, consideră aspectele politice, fie ca variabile dependente, fie ca explicații ale politiciei economice, drept preocupările sale majore. Cu un cadru conceptual derivat din analiza economică a piețelor, economistul politic formulează întrebări asemănătoare, însă cu privire la funcționarea instituțiilor de luare a deciziilor colective. Problemele privind alocarea resurselor, distribuția beneficiilor și a costurilor, creșterea și stabilizarea etc., constituie „meniul“ său standard. Însă cadrul general care oferă soluțiile la aceste probleme este „economia publică“, diferită de „economia de piață“ datorită proceselor sale interne specifice de luare a deciziilor colective.

Gândită prin analogie cu economia, politica permite folosirea instrumentelor economice standard, dar aserțiunile fundamentale în cele două sfere diferă, căci *condițiile de alegere* pe care le înfruntă *alegătorul* sunt diferite de acelea pe care le înfruntă *consumatorul*. „Același lucru este adevărat pentru rolurile analoge ale *producătorului* și *politicianului*. Omul politic nu este un derivat al omului economic, ci este aceeași persoană care înfruntă condiții de alegere diferite. Reguliile de decizie diferă, nu natura umană“.³⁸

Așadar, teoria politică trebuie să ofere o explicație a opțiunilor sistemelor politice cu privire la alocarea resurselor lor rare pentru obiective aflate în competiție. Pe scurt, națiunile au bugete care alocă resurse. Bugetele sunt documente politice la care se ajunge în urma unor decizii colective sau politice și sunt subiectul unor vii dispute în toate țările.

O teorie a alocării resurselor trebuie să pună în lumină trei aspecte majore: (1) proporția produsului național care trebuie administrat de guvern; (2) opțiuni privind bunurile publice și serviciile; și (3) preferințe vizând consumul pre-

zent versus investiții pentru (consumul) viitor. Cât privește analiza distribuției beneficiilor (venituri, status, oportunități), poate fi folosită formula celebră a lui Harold D. Lasswell: „*who gets what, when, how?*”³⁹. Într-adevăr, trebuie să ne întrebăm cine primește, ce, când, cum și de ce? În felul acesta se poate determina mai ușor structura reală a puterii într-o societate decât întrebându-ne mereu *cine guvernează?*⁴⁰ În definitiv, faptul politic fundamental, încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea, este creșterea intervenției statelor în economie. Când cheltuielile guvernamentale reprezintă o parte tot mai însemnată din Produsul intern brut, este clar că problemele politice majore au devenit pur și simplu incidență impozitelor și alocarea resurselor în societate. Or, cum spunea Rudolf Goldscheid, un vechi economist austriac, „*bugetul este scheletul statului dezgolit de toate ideologiile înșelătoare...*”⁴¹.

NOTE

1. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942), New York, Harper & Row, Publishers, Inc., 1976.
Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, Oxford University Press, 1954.
2. Kenneth J. Arrow, *Social Choice and Individual Values*, New York, John Wiley & Sons, Inc., 1951.
3. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, New York, Harper Collins Publishers, Inc., 1957.
4. James M. Buchanan, Gordon Tullock, *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1962.
James M. Buchanan, *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, Chicago, University of Chicago Press, 1975.
5. Gordon Tullock, *Toward a Mathematics of Politics*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1967.
6. Mancur Olson, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, Harvard University Press, 1965, 1971.
7. Albert O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1970.
Albert O. Hirschman, *Shifting Involvements: Private Interest and Public Action*, Princeton, Princeton University Press, 1979.
8. Mancur Olson, *The Relationship Between Economics and the Other Social Sciences: The Province of a „Social Report”*, în: Seymour Martin Lipset (ed.), *Politics and the Social Sciences*, New York, Oxford University Press, 1969, p. 142.
9. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ..., p. 4.
10. Kenneth J. Arrow, *Social Choice and Individual Values*, ..., chapters 1 and 2.
11. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ..., p. 14.
12. *Ibidem*, p. 27.
13. *Ibidem*.
14. Adam Smith, *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, traducere de Al. Hallunga, București, Editura Academiei, vol. I, 1962, p. 14.
15. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ..., p. 28.
16. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, ..., p. 282.
17. *Ibidem*.
18. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ..., p. 29.
19. *Ibidem*, p. 34.
20. *Ibidem*, p. 115.
21. Harold Hotelling, *Stability in Competition*, în: „The Economic Journal”, XXXIX, 1929, p. 41–57.
22. Arthur Smithies, *Optimum Location in Spatial Competition*, în: „The Journal of Political Economy”, XLIX, 1941, p. 423–439.
23. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ..., p. 116.
24. James M. Buchanan, Gordon Tullock, *Calculul consensului. Fundamente logice ale democrației constituționale*, traducere în limba română de Paul Fudulu, 1995, București, Editura Expert, p. 7.
25. Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, ..., p. 888–889.
26. Max Weber, *Sensul „neutralității axiologice” în științele sociologice și economice*, în: *Teorie și*

- metodă în științele culturii, traducere din limba germană de Nicolae Râmbu și Johann Klush, Iași, Polirom, 2001.
27. James M. Buchanan, Gordon Tullock, *Calculul consensului*, ..., p. 16.
  28. *Ibidem*.
  29. *Ibidem*, p. 24.
  30. *Ibidem*, p. 39.
  31. *Ibidem*, p. 35.
  32. *Ibidem*, p. 55.
  33. *Ibidem*, p. 58.
  34. *Ibidem*, p. 296.
  35. William C. Michell, *The Shape of Political Theory to Come: From Political Sociology to Political Economy*, în: S. M. Lipset (ed.), *Politics and the Social Sciences*, ...
  36. *Ibidem*, p. 105.
  37. *Ibidem*, p. 104.
  38. *Ibidem*, p. 108.
  39. Harold D. Lasswell, *Politics: Who Gets What, When, How?*, New York, McGraw Hill, 1936.
  40. Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City*, New Haven, Yale University Press, 1961.
  41. Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York, Basic Books, Inc., Publishers, 1976, p. 221.